

Osmanlyda beçebazlyk: Elinde tesbi, öýünde oylan, dilinde doga...

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Osmanlyda beçebazlyk: Elinde tesbi, öýünde oylan, dilinde doga... OSMANLYDA BEÇEBAZLYK: ELINDE TESBI, ÖYÜNDE OGLAN, DILINDE DOGA

(Gysgaldylyp alyndy)

Osmanlyda beçebazlygyň aýyp saýylmagy ýewropalaşan reformalaryň çaltlandyrylan, aýratynam aýal-erkek gatnaşyklarynyň adatylaşdyrylan Tanzimat döwründen (1839-njy ýyldan) bäri boldy.

- **Günä ýassygy edilen Oliwera Despina**

Orhan Gazynyň döwründe (1326-1359) osmanlylara ýesir düşen Wizantiýanyň Selanikdäki arhiýepiskopy Gregori Palamas osmanlyda azgynçylygyň giňden ýaýrandygyny, aýratynam hristian ýesirlere gönükdirilen zorlukly hereketleriň köp bolandygyny ýatlamalarynda ýazypdyr. «Oglanbazlygyň» Soltan Baýezit I-iň döwründe başlandygyny öňe sürýän çeşmeler bolsa günäni Baýezidiň serb aýaly Oliwera Despinanyň üstüne ýükleýärler. Hamana bu gäwür aýalyň ärine tapyp berýän hristian oglanlary beçebazlygyň osmanlyda giňden ýaýramagyny we köşkdäki «iç oglanlary» toparlanmasynyň hamyrmaýasyny ýola goýanmyş...

ORIENT.

BAJAZETH IS CONQUERED BY TIMUR NEAR
ANGORA [ANCYRA]

1402

BAJAZETH WIRD BEY ANGORA [ANCYRA]
VON TIMUR BESIEGT.

Bajazeth, on being vanquished, is put into an iron cage, and his captive wife treated as a slave.

Der besiegte Bajazeth wird in einen eisernen Käfig gesperrt und seine gefangene Gemahlin als Skavin behandelt.

Palamasyňam ýesirligi döwründe jynsy zorluga uçrap-uçramandygyny bilemzok, ýöne duşmanlaryna rowa gören ölüm formasy sebäpli taryha ady «Gazykly Woýewoda» diýip giren

rumyn boýary Wlad Sepeş Drakulanyň 1442-1448-nji ýyllarda Soltan Myrat II-niň Edirnedäki köşgünde başdan geçiren jynsy zorluklary sebäpli şeýle rehim-şepagatsyz biri bolandygyny aýdýan çeşmeler bar. (Drakula bilen birlikde zamuna alynan dogany Radu bolsa öz islegi bilen 1462-nji ýyla çenli Stambulda galupdyr. Muňa nähili düşünmeli ýa-da düşündirmeli, teý bilebilmedim).

• **Tomus gelende owratlara, gys gelende oglanlara**

Eýse Soltan Myrat II-niň görkezmesi bilen Merjimek Ahmediň

pars dilinden terjime eden, XI asyrdaky ýaşan Kuhystanyň häkimi Keý-Kowusyň ogluna nesihat berip ýazan «Kowusnamasyndaky» şu setirleri okanda geň galdymyka: «...Tomus gelende owratlara (aýallara), gyşyna oglanlara meýil et, bedeniň sagdyn bolar. Oglan seni gyzgyndyr, tomsuna iki gyzgyn utgaşanda seni halpardar. Owrat seni sowukdyr, gyşyna iki sowuk utgaşanda seni guradar. Wessalam».

«Osmanlynyň beçebazlygy taryhy we jynsy adatylyga öwrendigine garamazdan, Türkiýe Respublikasynyň etikasynyň beçebazlygy jemgyýetçilik düzgünleriniň daşyna çykarandygyny aýdyp bileris» diýýän Halmi Ýawuz Fatih Soltan Mämmediň «Awny» tahallusy bilen ýazan gazalarynyň birinse Weýis atly owadan oglany öwendigini, gazalyň soňunda-da «Eý Awny! Aşygyň alçy gopdy we ol söýgüli myhmanyň boldy. mümkinçiligi sypdyrma, Weýis müň jana degýändir» diýendigini, Fatihiň ýene bir gazalynda bolsa Galatadaky buthanadaky popy öwüp arşa çykarandygyny ýazanda gophun turupdy. Bu mesele hem özüniň düýpli barlanlymagyna garaşylýar...

KİTAB-I DÂFI-Ü'L-GUMÛM

DELI BİRADER

Yayına Hazırlayan
Filiz Bingölçe

ALT
ÜST

- **Däli byradar we kitaby**

«Osmanly soltanlarynyň gülüp-oýnap okaýan kitaby» hökmünde

meşhurlyk gazanan «Gamlary dep edýän kitap» («Kitaby Dâfiül-gumûm we Râfiül-humûm») kitabyňyň birinji bölümi nikanyň artykmaçlyklaryna we jynsy gatnaşykda bolmagyň peýdalaryna, ikinji bölümi «gulampara» (aktiw beçebaz) doganlaryň we heleýbaz byradarlaryň arasynda bolup geçen çekişmelere, üçünji bölümi serwi boýly, ýalaňaç ýüzli we läle ýañakly oglanlar bilen söhbetiň keyplerine, dördünji bölümi kümüş tenli aýallar we jasmin göwüsli gyzlar bilen oýnaşmagyň sapasyna, bäşinji bölümi düýşlerde bolup geçýän käbir ahwallara we haýwanlar bilen gatnaşyklara, altynjy bölümi passiw beçebazlaryň (oglanlaryň) we nämedigi belli дәl ýigrenji ahwallaryna, ýedinji bölümi gidileriň (sutonyorlaryň?) we buýnuzlaryň hekaýatlaryna degişli bolupdyr.

Kitabyň awtory bolsa Gazaly tahallusy bilen ýazan, hakyky ady Mämmet bolan, emma «Dәli Byradar» ady bilen tanalan medresәniň uçurymy eken. Dәli Byradar 1466-njy ýylda Bursada dünýä inipdir, medresәni tamamlandan soň döwrüň tanymal ulamalaryndan Muhiddin Ajamynyň sapak alypdyr. Bursada «Baýezit paşa» medresesinde müderrislik edip ýörkә Manisa sanjagynda (prowinsiyasynda) şazada Gorkudyň (Baýezit II-niň ogly) edebiýat kružogyna giripdir. Ady agzalan kitaby Pyýala aga atly biriniň haýyş bilen ýazanam bolsa, şazada Gorkudyň eseri halamandygy üçin gözden düşendigi аýdylýan Dәli Byradar 1512-nji ýylda Gorkudyň tagty eýelән dogany Ýawuz Selim tarapyndan öldürilmeginden soň Bursanyň ýakynlaryndaky «Keyiklibaba» türbesinde şеýhlik edipdir. Yzyndan Siwrihisar, Akşehir, Amasya medreselerinde mugallymlyk edipdir. Soň bir gün Stambula gelip, Beşiktaş raýonynda hammam açypdyr. Hammamda yaş oganlar bilen edýän işleri stambullylaryň diline düşýärem welin, paty-putysyny arkasyna alaga-da alyslara gaçypdyr. Gaçyp baran ýerine seretseñizläň: Zaňňar mukaddes Mekgәni özüne gaçybatalga edipdir. Dәli Byradar 1535-nji ýylda ömrüni şol ýerde tamamlapdyr. «Molla» bolandygy üçin onuň jynaza namazy Käbede okalypdyr we Käbәniň töweregindәki gonamçylyklaryň birinde jaýlanypdyr...

• **Suhte topalaňlary**

Şu ýere çenli gürrüň berenlerimiz ýokary döwlet işgärleriniň keýpi-sapaly durmuşlary barada. Emma Mustapa Akdagyň halk köpçüliginiň dykgatyna ýetiren, XVI asyryň osmanly taryhynda yz goýan «suhte topalaňlary» «gyz-gelinsiz erkekli» ýaşayşyň örän ýykgynçylykly netijeleriniň bolup biljekdigini görkezýär. Şol döwürde Osmanlyda işan-molla bolmak üçin medreselerde okaýan uly ýaşly talyplara «suhte» (softa) diýlipdir. Medrese bilimini tapawutlanan bahalar bilen tamamlanlar döwletde kazy, naýyp, müderris, ymam ýaly wezipelere bellendir. Medreselerde talyplar ýatymlaýyn okapdyr, ymarathana diýilýän talyplar umumyýaşayş jaýlaryndaky 3-5 adamlyk otaglarda ýaşapdyrlar. Akdagyň aýdysyndan, «Ömürleriniň iň ýaş we ganygyzgyň çagyny bu daşaryk ýapyk, dar, faraňky, gümmöz görnüşindäki üçeginden tümlügiň hyýallary sallanyp duran bu hüjrelerde geçirmäge mejbur bolan talyplaryň aram-aram çykýan şäher köçeleri, bazarlar olaryň ýaşlyk meýilllerini kanagatlandyrmaga ýapykdy. Gizlin işleýän, tutulan ýagdaýynda ondan oňa, mundan muňa entedilýän jelepleri tapmagam kyn eken (...) Talyplaryň ýaşajyk oglanjyklar bilen ýatyp-turmagy jemgyýetiň ahlagyny gemrip, werziş bolan halda dowam edýärdi. Diňe bularam däl, «lewent» diýilýän, oba ýerlerinden gelen, işsiz-güýçsiz entäp ýörem we «sallahlaryň otagynda» her dürli ahlaksyzlygy etmekden gaýtmaýan uly ýaşlylaram bu azgynçylykly

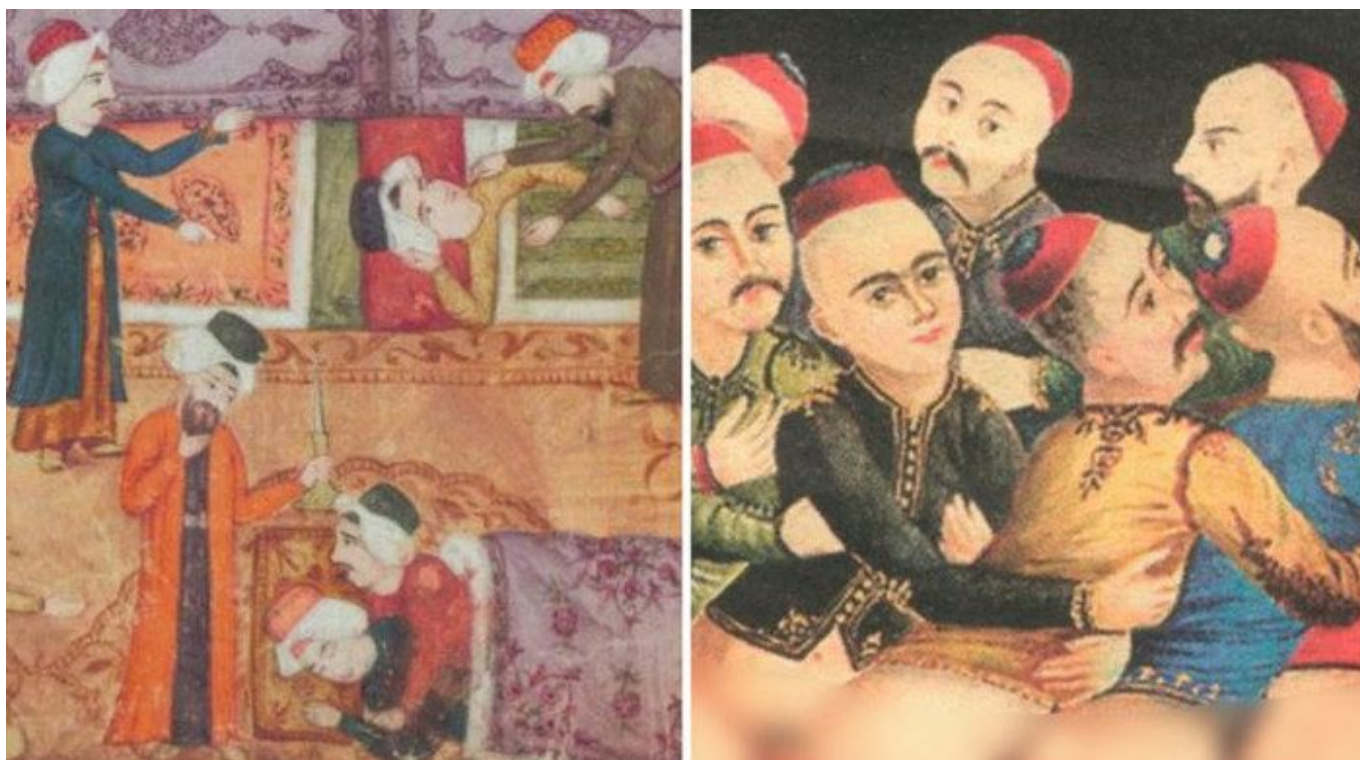
jynsy gatnaşyk formasyny pişe edinipdiler.

Aýal-erkek gatnaşyklaryny çakdanaşa çäklendirýär, hatda puluna jelepçilik edýänlere-de göz ýumman bu biçäreleri eýläk-beýläk entedýän şol döwrüň diýdimzor režiminiň asudalygyny üpjün edýän gullukçylary jerime töletjek bolup, bir erkek bilen aýaly iň bolmanda ýöne gürleşip durka ele saljak bolup çytraşypdyrlar. A suhtedir lewentleriň tebigata çapraz ýaramaz nysagy beçebazlygy bolsa bolaýmaly zat ýaly kabul edilipdir. Hatda şular öwrenip ýörkäk, meýhana deregne ulanylan buzahanalaryň eýeleri gelýän uly ýaşly müşderileri üçin «täze oglanlary» tapyp beripdirler, olar bu boýunça gadagançylyklary äwmelidirem öýtmändir».

Mustafa Akdagyň beçebazlygy tebigata çapraz gören, hatda şeýtanlaşdyran dilini we jynsy azgynçylyklary ýeke-täk sebäp ýaly edip görkezmegi bilen doly ylalaşyp bolmaýar. Çünki suhteleriň diňe jynsy problemalary bolmandyr. Okuwy gutarandan soň iş tapyp bilmezlik ýaly başga meseleleri-de bolupdyr. Bu iki problema birleşende, hakykatdanam iniňi düýrükdiriji ýagdaý emele gelipdi. Hawa, ilkibada umytsyz we gaharly suhteler 100-150 adamlyk toparlar bolup daş-töwereklerindäki ilatly nokatlaryň halkynyň rahatlygyny gaçyrmaga, «jer», «gurban», «nezir» ady bilen paç-hyraç toplamaga başlapdyr. Soňra garakçylyga ýüz urlupdur. Anadoluda Tarsusdan başlap Toros daglarynyň etegi bilen Siwasdan, Erzinjandan Giresunyň gündogaryna çekilen zolagyň günbatarynda galan sebitlerde birgiden suhte topalaňlary ýüze çykdy. (Akdagyň pikiriçe gozgalaňlar kürtleriň ýaşayan ýerlerinde çykman, türkleriň ýaşayan ýerleri bilen çäklenipdi, ýagny hamana «milli» häsiýete eýe bolan ýalydy).

Suhteler Selanik, Üsküp (Skopýe), Gümüljine ýaly Balkan şäherlerine çenli uzaýan geografiki giňişliklerde ilki baýlaryň öýüni, soňra ýönekeý ilatyň öýlerine dökülipdir, olaryň owadan oglanlary (bulara «ýüzi tüýsüz oglan» manysyny berýän «sâderû» diýlipdir) zorlukly alnyp gaçylypdyr. Käbir ýerlerde olara mugallymlary-da kömek edipdir. Çozuşlykdan paýyny alýan döwlet işgärleri-de bolupdur. Wakalar Kanuny Soltan Süleýman döwrüniň (1520-1566) soňky ýyllarynda möwjäp,

onuň ogly Selim II-niň döwründe (1566-1574) ýetjek derejesine ýetipdir. Dumly-duşy talaýan suhteler howpsuzlyk güýçleri özlerini yzarlap başlandan daglara siňipdir, ýaz gelende gaýtadan oba-şäherlere çozupdyrlar. Suhte topalaňlaryny basyp ýatyrmak üçin «il äri» diýilýän ýörite güýçler (spesnaz) döredilipdir. Emma suhteler bularyňam üstüne, hatda wagtal-wagtal ýanyçarlaryň merkezlerine çenli çozuş gurapdyrlar. Suhte problemasy diňe asyryň ahyrynda gowşapdyr, emma ýerini işsiz esgerleriňem goşulmagy bilen birlikde 1610-njy ýyla çenli dowam etjek Jelaly gozgalaňlary alypdyr...

- **«Tüýsüz oglanlar» gollanmasy**

Selim II, Myrat III, Mämmet III dövürleriniň taryhçysy, diwan kätibi, häkimi Geliboluly Mustapa Aly «Diwanynda»:

*«Zenne ragwat edermi akyl olan,
Taby-Ali jiwane maildir»*

Ýagny:

*«Akly ýerinde bolan aýala meýil edermi?
Alynyň ýaradylyşynda ýaş oglana ýöneliş bar» –*

diýip ýazypdyr. Ol zamanasynyň gomoseksualizme bolan garaýşyny iň gowy açyp görkezýän eserlerinden «Mewâidün Nefais fi Kawaidil-Mejalis'i» eserini ýazypdyr. Bu kitapda oglanbazlyk bir ýandan jemgyýetiň bolaymaly kadasy ýaly hasaplanypdyr, bir ýandanam mesele bilen baglanyşykly maglumatlar berlende ýazgarylypdyr.

Geliboluly Mustapa Aly eseriniň dürli bölümlerinde osmanly welaýatlarynda ýaşayan dürli halklardan we etniki toparlardan bolan ýigitleri hakda gysgaça maglumatlary berýär:

“Tüýsüzler soýundan (neberesinden) namart lukmasy bolanlaryň köpüsi Arabystan piçleri (çöpdüýbileri) we Anadoly türkleriniň welezzynalarydyr, olaryň sürdügi gözellik we jazibe (очарование, özüne çekijilik) süresini (wagtyny) hiç bir diýaryň tüýsüzleri sürmez”. Ýene bir ýerde: “Edirnäniň, Bursanyň, Stambulyň inçe billileri her babatda kem-kössüz we olardan gowy» diýýär. Agzalan kitapdan ýene bir mysal: «Kürt tüýsüzlerinde eneden dogma ewbaşlaryň (azgyn, terbiýesiz) tejribesine görä sagdyn, ýumşak, uýgun we näme isleseň edip duranlary köp bolýar. Özem billerinden aşagyny hyna bilen boýaýarlar, dyzlaryna ýetýänçä boýap özlerini bezeýärler.» Kitapda ýene-de şeýle diýilýär: «Uzyn boýly, sallanyp-sülmüräp ýöreýänleri ulanmak isleýänler Rumeli köçekleridir öýtmesin. Gul jynsynyňam ýusup çehreli çerkezlerinden we aňyrsy horwatlaryň demlerinden anbar ysy gelýänlerinden bizar bolmasynlar. Emma gürji, rus, görel jynsy saýry garamaýagyň pohy ýaly. Olara seredip wenger soýundan bolanlar başga taýpaladyň tebigata uýgun we makul bolanlarydyr. Olaryň köpüsi hojaýynlaryna hyýanat edýär, oturyp-turmalaryndan, özlerini alyp baryşlaryndan her kişi olaryň hapa taraplaryny görýär. Geň galmary zat, Müsüriň öýbaşlary hebeşileri gowy görýär. «Ara sowuklyk girýär, hersi samyr ýaly» diýýärler. Aslynda düşek hyzmatynyň ussadymyş, ýagny goş-golamlary tertipleşdirmegi, düşek ýazmagy we ýassyk oklamagy jan-tenleri bilen isleýärlermiş. Erkeginde, urkaçysynda adamlyk bellimiş: haýsy kentde gabat gelse-de, çalt uýgunlaşyp we gowy hereket edip ýumşaklyk etmeleri aňsatmyş...»

- **Emirgan ady nirden gelýär?**

Şondan çärýek asyr soň Myrat IV (1623-1640) Eýrana ýöriş edende galanyň serkerdesi Emirgünogly Tahmaspguly han atly bir beçebazy Stambula getirip, adyny-da Ýusuba öwürüp, ýanyna işe alypdyr. Patuşanyň Ýusup paşa beren sowgatlarynyň birem häzirki «Emirgan» diýilýän raýondaky «Feridun bagydyr». Dmitriý Kantemir we Öwlüýä Çelebä gulak salsaň-a, patyşa bu bagdaky daçasynnda Musa Çelebi, Silahdar Mustapa paşa döwrüň meşhur beçebazlary bilen daňa çenli keýp çekipdir. Bir ýandanam halkyň önünde ahlagyň, tertip-düzgüniň goragçysy bolup çykyş edipdir. Käbir çeşmeler Myrat IV-niň döwründe 14 müň, başga bir çeşmede 20 müň adamyň kofehanalara (kafelere) gidendigi, çilim, beň-tirýek çekendigi, arak-şerap içendigi üçin öldürilipdir... Üstesine bu gandöküşliklere patyşanyň hut özi gatnaşypdyr...

Döwrüniň açyk sözli ýazyjysy Öwlüýä Çelebiden öwrenişimiz ýaly, şol wagtlar beçebazlyk bilen meşgullanýanlara «hizany-dilberan» (keýpbaz ahlaksyz ýaşlar) diýlipdir. Bular «depderi-hizana» ýazylypdyr, hasaba alnypdyr, hasaba alnan kişi döwlete paç tölemeli bolupdyr. Çelebiniň aýtmagyna görä, «Hizany-Dilberan» topary 500 adam eken. Bular ýer-ýurtsyz, keýpbaz, ahlaksyz, utanç-haýasyz adamlar bolup, öz gadyr-gymmatlaryny bilmän, Babullykda, Kalatýonozda, Findede, Gumgapyda, San-Pawlada, Meýdanjykda, Kiliseardyda, Tatawlada we dürli hili içgi içilýän ýerlerde süri-süri bolup gezip, gerk-gäbe doýan wagtlarynda awlanyp, subaşynyň duzagyna düşerdiler we ahyrynda depdere ýazylardylar». Çelebi şol wagtlar «Deýýuslar toparynyň» 212 adam, «Akmak pezewenkler (sutonyorlar) toparynyň» 300 adam bolandygyny aýdýar. Bular beýleki kãrdäkiler bilen birlikde patyşany Eýran ýörişine ugradýan zãhmetkeşleriň hataryna goşulmaga-da utanmandylar...

• **Ýaş Osmanyň başyna inenler**

Öwlüýä Çelebiniň gürrüňimiz bilen baglanyşykly ýene bir açan syry-da Ahmet I-iň betbagt ogly Ýaş Osmanyň özüni tagtdan inderen ýanyçarlar tarapyndan öldürilmezden öň (1622-nji ýyl) namysyna degilmegidi. Emma «Syýahatnamanyň» bu sahypalary 1896-njy ýylda orginal golýazmany birinji gezek çap eden

toparyň içindäki Nejib Asym beý tarapyndan ýyrtylyp ýok edilendigi üçin, muny ýakyn wagta çenli eşitmändig. Asym beý eden bu işini şu sözleri bilen aklapdyr: «Taryhymyz üçin bu sahypa gara tegmildir. Muny geljekki nesillere görkezmeğiň dogry bolmandygy üçin ýyrtdym!».

Bizem öz gezegimizde bu «gara» sahypany ýapalyň we resmi taryhçylaryň «Läle döwri» diýip at beren Ahmet III döwrüniň (1718-1730) meşhur şahyry Nedimiň liseýleriň okuw kitaplarynda gabat gelmejek setirleriňize ýüzleneliň:

*«İzn alub juma namâzyna deýû mâderden
Bir gün ugrylaýalım çerh-i sitem-perwerden
Dolaşub iskeleýe dogry nihân ýollardan
Gidelim serwi rewânym ýürü Sad'âbâde.»*

Ýagny:

*«Idin alyp juma namazyna eneňden,
Bir günün ogurlaly çarhypelekden.
Bir buljum ýere gideli, gizlin ýollardan
Gideli, serwi rowanym, ýöre Sadabada».*

Nedimi (we şuňa meňzeş temalary işlän Kanuny döwrüniň şahyrlary Bakyny we Fuzulyny) gorajak bolup «Diwan şygry simwolizminden» dem urjaklara: «Aýallar jumga namazyna gitmeýändiklerine görä, Nedimiň yrmaga synanyşýan serwi boýlusy erkek oğlanlaryň biri bolmaly» diýip, gürrüňimizi dowam edeliň.

- **Enderunly Fazlyň oganlary**

Şeýle-de, XVIII-XIX asyryň diwan şahyrlaryndan Enderunly Fazyl beý (1810-njy ýylda aradan çykan) ogan söýgülilerini öwüp şygyr ýazan açyk sözli adam bolupdyr.

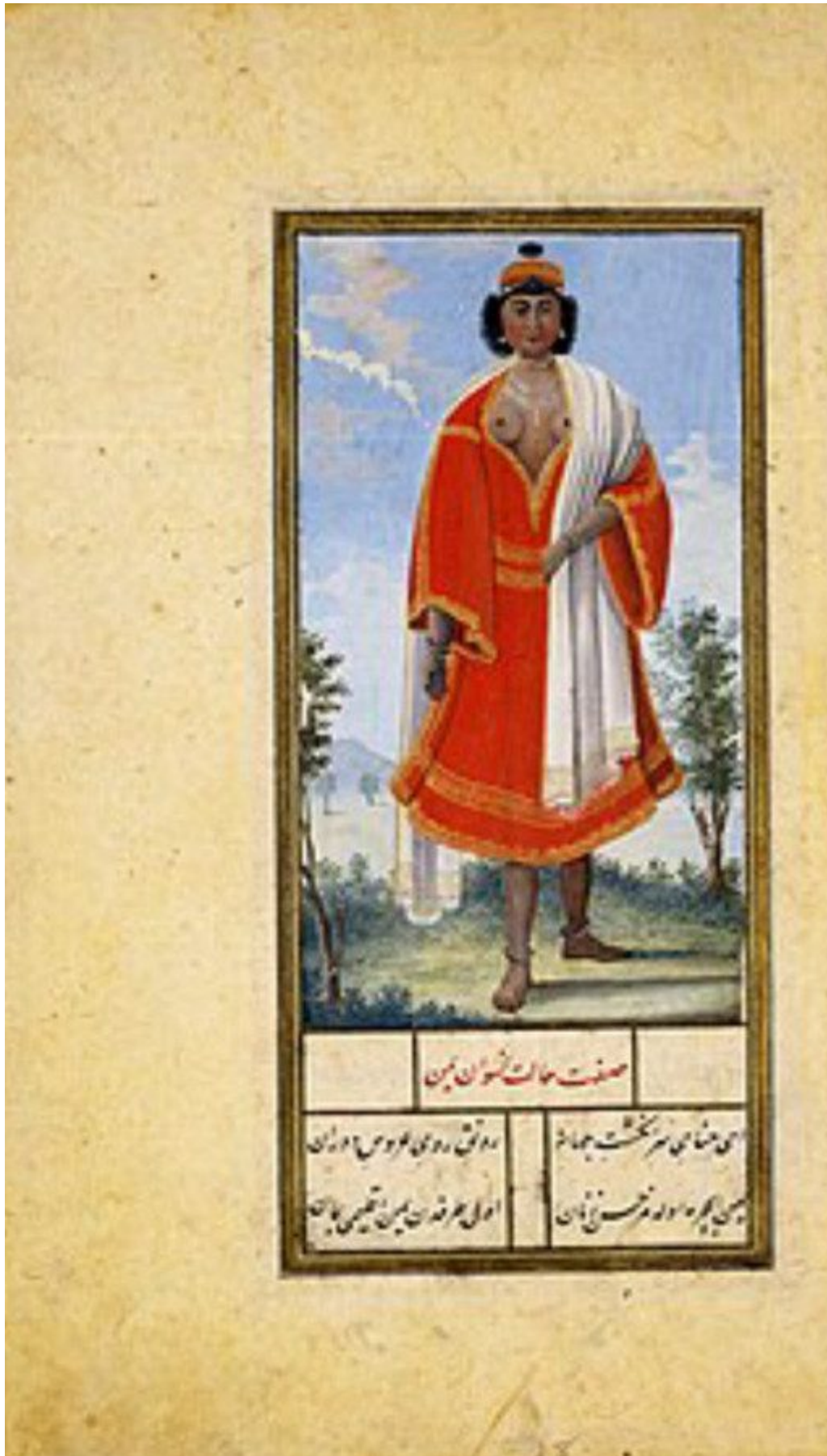
*«Şairiz, şeýn werir şanymyza,
Giremez fahişe diwanymyza».*

Ýagny:

«Jelepler biziň kitabymyza girip bilmez,

Biz şahyr, bu biziň şanymyza şek ýetirer» –

ýaly meşhur beýtiň awtory bolan şahyr «Defteri-Aşk» eserinde dört erkek söýgülisini (birinjisiniň adyny aýdanok, ikinjisiniň ady Süleýman beý, üçünjisi Şehlewendim Abdylla aga, dördünjisi Ysmaýyl atly bir köçek), şeýle-de ýene bir söýgülisini begendirmek üçin ýazan «Hubannama» eserinde dürli ýurtlaryň erkeklerini, söýgülisiniň «aýallar bilen ýatyp-turaryn» diýip gorkuzandygy üçin ýazan «Zenannama» eserinde şol ýurtlaryň aýalaryny, «Çeňňinama» eserinde döwrüniň oğlan tansçylaryny (köcekleri) gürrüň beripdi.

صفت حالت نسوان برین

دو تن روی عروس اوردن

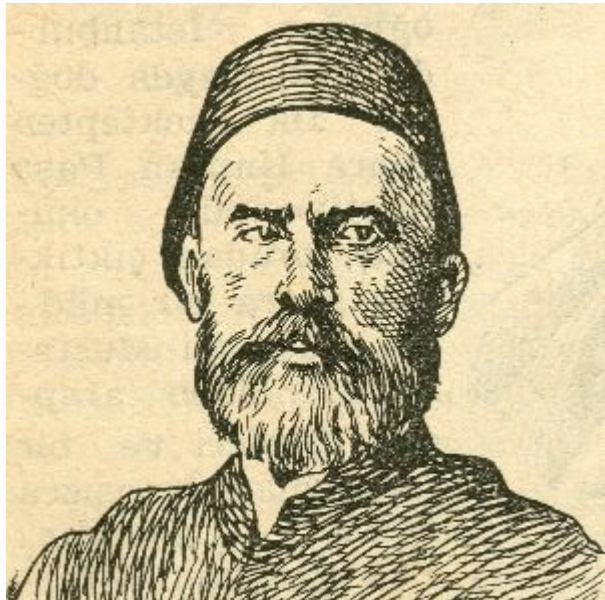
ای منای نه نخواست جهانم

اولی عرقه ای برین تفسیر جان

برین پرده لاله در سس زان

«Diwan» eserinde bolsa döwrüniñ tanymal adamlaryna düzen odalary we oglanlara bagyşlap ýazan gazallary ýerleşdirilipdir.

Heniz hammamlaryň beçebazlyk medeniýetindäki ornuna, köçeklik däbine, galandarçylykdaky we bekdaşylykdaky «müjerretlik» medeniýetine, Ýanyçarlar merkezindäki «jiwelek» batalýonlaryna, tüýdük saz guralyndaky beçebazlyk signallaryna we elbetde lezbiýankalyga (teletinbazlyga) girmänkä, makalamyza berlen ýer hem gutardy.

• Ahmet Jewdet paşanyň kesgitlemesi

Uzyn gepiň gysgasy, Osmanlyda beçebazlygyň aýyp saýylmagy ýewropalaşan reformalaryň çaltlandyrylan, aýratynam aýal-erkek gatnaşyklarynyň adatylaşdyrylan Tanzimat döwründen (1839-njy ýyldan) soň başlapdyr. Şol döwrüň alymy we resmi taryhçysy Ahmey Jewdet paşa «Maruzat» eserinde soňky ýagdaýy şeýle beýan edipdir: «Aýala höwes edýänler köpeldi, oglan meýiljeňleri azaldy. Oglanbazlyk ýere batana döndi. Stambulda öňden bäri dowam edip gelýän ýaş oglanlara bolan söýgi we gyzyklanma gyzlara ýöneldi. Soltan Ahmet III-iň döwründen bäri dowam edip gelýän «Kagyzhana seýri» has köp ragwat tapdy. Hem şol ýerde, hem «Baýezit» meýdanynda arabalara yşarat berme usuly başlady. Döwletiň ýokary wezipeli adamlarynyň arasynda gulamparalygy bilen meşhur Kamil we Ali paşa dagy bilen bularyň yzyna eýerýänler galmady...»

Aýşe HÜR.

«RADIKAL» gazetini, 10.11.2013 ý. Taryhy makalalar